

SLOVENŠČINA

TEMELJNI POJMI LITERARNE TEORIJE

Sinonim za književnost je slovstvo oz. literatura. Književnost izhaja iz besede knjiga.

slovo = beseda
littera = črka

Besedna književnost ima ožji in širši pomen:

- V ožjem pomenu obsega samo dela besedne umetnosti in je isto kot umetniška književnost
  - roman, poezije, novele, ...

- leposlovje = baleristika (besedna umetnost)
- V širšem pomenu pa zajema poleg tega tudi še drugo spisje, ki ni umetnosto:
  - članki, razprave, časopis, ...

BESEDNA UMETNOST

Ime za dela, ki sestavljajo umetniško književnost, je tudi besedna in jezikovna umetnost.

Ta oznaka nam pove:

- Da spada taka književnost med umetnosti:
  - slikarstvo, kiparstvo, glasba, ples, gledališče
- Da je sredstvo, s katerim se izvaja, beseda, oz. književnost
  - ne pa barve, črte, zvoki, gibi, ...

NEUMETNOSTNA BESEDILA

- Med neumetnostna besedila spadajo tista jezikovna sporočila, ki jih uporabljamo v politične, zdravstvene in informativne namene:
  - novice, obvestila, članki, ...
- V besedno umetnost pa spadajo dela, v katerih se uresničujejo umetniški nameni. Pomeni, da morajo imeti estetski element. Estetika je nauk o lepem. Umetnostna besedila predvsem doživljamo in temu rečemo literarnoestetski doživljaj.
- Literarna veda nam pomaga raziskovati in spoznavati literaturo: branje! Glavne literarne teme, ki nam pri tem pomagajom, so literarna teorija, literarna zgodovina in literarna kritika.
- **Literarna teorija** raziskuje bistvene značilnosti literarnih del:
  - ukrasni pridevnik, asonanca, ...
- **Literarna zgodovina** pa raziskuje literarni razvoj določenega naroda. Zajema:
  - avtorje, dela, literarna obdobja in smeri
- **Literarna kritika** pa je usmerjena v konkretno delo.

POLLITERARNA BESEDILA

- To so besedila, ki so po svojem osnovnem namenu sicer neumetnostna, imajo pa tudi nekaj estetskih potez. Zlasti v stilu, glasbi in ritmu.
- Stil – slog izhaja iz lat. besede, ki pomeni pisalo. To je način pisanja, kako povezujemo besede, kako oblikujemo stavke.
- Zgradba ali kompozicija pa izhaja iz lat. besede *componere*, kar pomeni sestaviti, zgraditi
- Sestava pa nam pove, kako dele razvrstimo v višje enote.
- Ločimo zunanjo in notranjo zgradbo. Zunanja zgradba je vidna že na prvi pogled:
  - število kitic
  - število poglavij
- Notranja zgradba pa seže v globino dela. Tu govorimo o sintetični in analitični zgradbi (kriminalka)
- Ritem izhaja iz gr. besede *ritmos*, pomeni tok oz. gibanje. Ritem je zaporedje enakomernih, poudarjenih, nepoudarjenih, kratkih in dolgih zlogov v jezikovnem sporočilu.

KNJIŽEVNOST GLEDE NA VREDNOST

- Višja ali visoka dela vsebujejo estetske, etične in spoznavne kvalitete, povezane v neko celoto. Bistveno je, da ima tako besedilo dolgotrajen učinek; rečemo ji klasična (prvovrstna oz. prvorazredna) literatura.
- Pri nižji literaturi manjka vsaj ena od pomembnih kvalitet. To pa so predvsem:
  - ceneni ljubezenski romani, zabavna oderska dela, razne popevke, ...
 Tej nižji književnosti rečemo, da je:

- popularna, množična, zabavna oz. trivialna literatura

LITERARNE ZVRSTI

NADVRSTE: govorimo o treh različnih načinih, kako so dela zgrajena v svoji notranji sestavi

LIRIKA: iz gr. besede *lira*;, to je starogrško glasbilo s strunami, v ospredju je človekova notranjost, oseba neposredno govori, sporoča svoja čustva in misli. Lirika izpoveduje. Lahko je čustvena (emocionalna) in miselna (refleksivna).

EPIKA: ali pripovedništvo, gr. *epos* (beseda in pripoved) gre za pripoved oz. sporočilo. Sporoča, kaj se in kaj se je dogajalo. Ti dogodki so del zunanjega sveta in objektivnosti.

PROZA: ali dramatika prikazuje; človek in svet sta v konfliktu, glavna enota pa je dialog, ki je povezan v dejanja ali monolog (samogovor). Pri dramatiki govorijo ena, dve, ali več oseb pred navzočimi poslušalci v gledališču in s svojimi dialogi ustvarjajo napetost. Bralec ima vtis, da se vse dogaja pred njegovimi očmi.

URŠA: (tiho, toda odločno) → didaskalije

- Literarna dela se po svojih vsebinskih in oblikovanih lastnostih združujejo v večje skupine:
  - ep, balada, roman, himna, ...
 Velikokrat je ta zvrst že označena v knjigi pod naslovom.
- Ločimo ženske in moške balade.

POEZIJA IN PROZA

Poezija je vezana beseda, proza pa nevezana.

- Poezija je besedilo v verzih
- Proza pa besedil nima razčlenjenih na vezane enote (vrstice). V tisku tečejo neprekinjeno in so ritmično svobodna.
- Poezija gr. *poiesis* (izdelovanje, proizvodnje), zato je to pri Grkih razširjeni pojem, ki označuje vsa pesniška dela.

PROZA: lat. *prorsa oratio* pomeni naravni in nedopisani, nevezani govor, kar je brez poetične vrednosti.

VERZ ALI STIH

Je zaključna ritmična enota govora, od naslednjega verza pa jo loči premor, lahko pa tudi rima. Navznoter je verz značilno ritmično urejen, česar pa proza ne pozna. Če gre za enakomerno menjavo nenaglašenih in naglašenih zlogov, govorimo o akcentuacijskem ali naglasnem verzu. Če gre za kvantitativni oz. kakovostni verz, če pa je odločilno število zlogov enakih verznihi enot, potem govorimo o silabičnem oz. zlogovnem verzu.

VERZOLOGIJA

Verzologija nam pomaga opisovati zunanjo obliko – formo pesmi, ki pa ni odvisna od vsebine.

RITEM: iz gr. besede, pomeni pa urejeno gibanje in je svobodni tok verza, ki ga čutimo (dihanje, glasba). V slovenskih pesmih se menjavajo naglašeni in nenaglašeni zlogi. Zato je osnova naravni naglas besede.

METRUM: iz gr.-lat. besede, pomeni pa mero. Je sistematični določeni tok verza, ki ga merimo in je sinonim za metrično shemo. Je neke vrste v naprej predvideni tloris, po katerem naj se verz oblikuje (menjava poudarjenih in nepovdar. mest).

METRIČNA SHEMA IN RITEM

- Ali je odstopanje od metrične sheme slabost?

- Lahko, lahko pa je tudi znak izrednega mojsterstva, v katerem si vsebina zna podrediti obliko.

Ritem je živ!

- Prešeren
- Boris A. Novak

V sodobni poeziji je ritem svoboden. Odstopanje od pričakovanja je lahko del umetniškega učinkovanja, če je prepričljivo. To odstopanje je smiselno le, če poznamo vzorce, od katerih bomo odstopali.

Metrika je nauk o verzu – o merjenju zlogov. Ta nauk so poznali že stari Grki. Metrične enote so verz oz. stih, stopica in kitica. Stopica je metrična enota v verzu. Poznamo dvozlóžne in trizlóžne.

– je poudarjeni zlog U je nepoudarjeni zlog

- U → trohej (padajoč ritem)
- U – → jamb (rastoč ritem)
- – → spondej (enakomeren, umirjen ritem)
- U U → daktil (padajoč ritem)
- U – U → amfibrah (menjajoč ritem)
- U U – → anapest (rastoč ritem)

Verz ali stih oz. vrstica je zveza več stopic in jih delimo:

- po št. stopic (dvostopični, trisstopični, štiristopični) – U | – U | – U | – U
- po vrsti stopic (jambski, trohejski)
- po popolnosti (popolni – – U | – U | – U) (nepopolni – U – U | U – U | – U)

Poznamo tudi **stalne pesniške oblike**. Med najbolj znanimi so:

- laški (italijanski) enajsterec U – | U – | U – | U – | U – | U
- heksameter, šestomer – U U | – U U → ep
- blank verz (Shakespeare) U – | U – | U – | U – | U –
- francoski aleksandrinec U – | U – | U – | U – | U – | U –
- trohejski osmerek (španski obl.) – U | – U | – U | – U

Kitica je zakrožena ritmična in miselna zveza več verzov. Ločimo jih pa po št. in vrsti verzov. Poznamo tudi **stalne kitične oblike** – tercina, kvartina, oktava ali stanca, alpska poskočnica.

TERCINA: je trivrstičnica iz jambskih enajstercev (v sonetu ali samostojno v Uvodu Krst pri Savici)

KVARTINA: je štirivrstičnica iz jambskih enajstercev (del soneta ali samostojno)

OKTAVA ali STANCA: osemvrstičnica tudi v jambskem enajstercu (Prešeren: Slovo od mladosti, Krst pri Savici)

ALPSKA POSKOČNICA: je štirivrstičnica, samo da ima anfibraško stopico U – U

Poznamo tudi več **stalnih pesniških oblik**:

- sonet
- gazela (perzijska oblika)
- haiku (japonska oblika)

K oblikovanju verza prispevajo verzni konci. Sredstvi za to sta rima in asonanca.

a) RIMA

Rima je ujemanje vseh glasov v verzih od zadnjega naglašene zloga dalje. Glede na to, kateri verzi se rimajo, ločimo :

- zaporedno rimo **aabb**
- oklepajočo rimo **abba**
- prestopno rimo **abab**
- povratno rimo **abc abc**

- verižno rimo **aba bab**
- pretrgano rimo **abcb**

- zapletena rimo **aa bb cac**
- zaobrnjena rimo **abc cba**

b) ASONANCA

Asonanca je ujemanje vokalov v verzih od zadnjega naglašene zloga dalje. Po tem koliko zlogov se rima, ločimo:

- moško (enozložno) – krepko (utopi, skrbi)
- žensko (dvozložno) – šibko (ročico, devico)
- tekočo (trizložno) – čutimo, slutimo

VSEBINSKE PRVINE

SNOV: ima v literarni teoriji tri različne pomene:

- zunajliterarna (avtorju je gradivo za nastanek dela)
- jezik kot gradivo
- snovne prvine iz dela (predmetnost, ki se v delu pojavlja)

Snov je podlaga književnega dela in je del realnosti, iz katere je besedilo oblikovano.

MOTIV: (gr. *movere*) to pomeni gibajoča sila, gibalo. Motiv so predmeti, liki, situacije, osebe, dogodki, ki se v delu pojavljajo

- v liriki: ptica, zima, lovec, noč, samota
- v epiki: propad družine, pogreb, poroka
- v dramatik: motiv dveh mladih iz sprtih družin (Romeo & Julija)

Poznamo tudi glavni ali lajt motiv, ki pove največ za razumevanje celote. Poznamo tudi smerni motiv, ki usmerja pripoved.

TEMA: (iz gr.) to, kar je postavljeno, je temeljni problem oz. vprašanje, ki ga delo postavlja pred nas. V primerjavi z motivom je tema širša, splošnejša in jo lahko izluščimo iz več motivov (primer: ljubezen, smisel življenja). Tematika:

- bivanjska, poetološka, ljubezenska, domovinska

IDEJA: je lahko sinonim za misel ali pa temeljno miselno sporočilo. Velikokrat je ideja skrita (modernejša, sodobnejša dela).

SIMBOL: (gr. *symbolon* - skupaj vreči) je smiselna podoba. Stvar, ki kaže na višji smisel (simbol luči na učiteljevem oknu).

ZGRADBA OZ. KOMPOZICIJA KNJIŽEVNEGA DELA

To je sestavljenost posameznih delov, ki so povezani v smiselno celoto – zunanja in notranja. Ločimo:

- zunanja zgradba je razvidna na prvi pogled (naslov, kitice, verzi)
- notranja zgradba je navzven skrita in razvidna navznoter (motivacija, literarno dogajanje, čas, prostor)

ZGRADBA DRAMSKEGA DELA

- prizor je nastop oseb
- dejanje je zaokrožena dogajalna enota

ZGRADBA ROMANA

- poglavja
- prolog (uvod) in epilog (zaključek)

ZGRADBA EPILOGA

Je usoda glavnih oseb (junaka) po zgodbi.

- vsako delo ima na začetku naslov
- moto / geslo (nič ni resnično, vse je dovoljeno). Je neka misel oz. verz, lahko pa tudi pregovor, ki dopolnjuje naslov
- cikel / venec pa označuje skupino več dopolnjujočih se besedil od katerih je pa vsako zase zaokrožena celota (Sonetje nesreče, Sonetni venec)
- človeška komedija

a) NOTRANJA ZGRADBA

Motivacija (podpreti z razlago, utemeljiti) zato, da ima bralec vtis logične resničnosti. Zato mora biti vsako dogajanje, prizor podprt z dejstvi.

b) LITERARNA OSEBA

Književne literarne osebe so lahko glavne ali stranske. Osebi je treba dati značaj oz. jo karakteryzirati. Ločimo:

- zunanjo oz. neposredno (ime, priimek, socialni položaj) karakterizacijo
- notranjo oz. posredno (njeno obnašanje, kako govori in njene misli) karakterizacijo

c) LITERARNI ČAS IN PROSTOR

Bralec ima občutek, da se vse dogaja pred njim oz. njegovimi očmi.

č) DOGAJANJE

- sintetično in analitično
- glavno in stransko dogajanje
- zunanje (dogodki: požar, nesreča, poroka) in notranje dogajanje (duševna stiska, čustveni boji)

d) FABULA OZ. ZGODBA

O zgodbi lahko govorimo, če imamo dogajanje z začetkom in koncem z nekim zaporedjem.

e) DOGAJALNI RITEM

- spešitev (razbijemo monotonost)
- zaviranje (z opisi, orisi)

f) AVTORSTVO

- če ima knjiga pisatelja, govorimo o avtorskem delu
- če avtorja ni (ljudsko slovstvo), govorimo o anonimnem delu
- kolektivno besedilo (več avtorjev; vsaj trije ali več)

PESNIŠKI JEZIK, SLOG, STIL

Stilistika se ukvarja z načinom pisanja, z izraznimi sredstvi in estetskimi učinki. Zato govorimo o slogu oz. stilu pisanja, lahko pa tudi o slogu oz. stilu literarnega dela.

Slog mora biti skrbno izbran, če želimo z njim doseči umetniški namen. Uporabljamo predvsem **trope**:

- to so besede v prenesenem ali metaforičnem pomenu
- besede v zamenjanem ali metonimičnem pomenu (Doma imam Tavčarja.)

TROPI

Tropi so besede v prenesenem ali zamenjanem pomenu. Med besede v prenesenem pomenu (ali metaforični rabi, kajti beseda *metaforo* v grščini pomeni prenesem) poleg metafore spadajo še primera, ukrasni pridevek, poosebitev.

a) PRIMERA ali KOMPARACIJA

Primera ali komparacija pomeni, da zaradi podobnosti primerjamo en pojav z drugim. Primere pozna tudi vsakdanji jezik, še posebej pogoste so v frazah (*rdeč kot kuhan rak, počasen kot polž, dober kot kruh*). Od vsakdanjih se tiste v umetnostnem besedilu ločijo po tem, da so bolj izvirne, saj skušajo stvari pokazati v neobičajni, nevsakdanji podobi. Zgleda sta iz Kranjčeve novele Režonja na svojem (stavčno razvita metafora).

Njeno srce se je košatilo kakor bezgov grm spomladi ... Katica je hodila po sobi kakor misel ...

Primera pa je lahko tudi razširjena. Po slovitem grškem pesniku Homerju jo imenujemo homerska primera; značilna je predvsem za verzificirana pripovedna dela. Primerja cel čas. Zgled je iz Prešernovega Krsta pri Savici.

Ko se neurnik o povodnji vlije,
iz hriba strmega v dolino plane,
z derečimi valovanji ovije,

kar se mu zoperstavi, se ne vgane
in ne počije pred, da jez omaga;
tak vrže se Valjhun na nekristjane.

Poznamo še slovansko primero. Zanj je značilno veliko zanikanj, na koncu pa pove resnico.

Ni ne avto, ne avtobus, ne tramvaj, ampak je motor.

b) UKRASNI PRIDEVEK ali EPITETON

Ukrasni pridevek ali epiteton je beseda, ki slikovito prikaže bistveno lastnost kakega predmeta. S samostalnikom se lahko poveže v stalno zvezo, npr. *beli sneg, rdeča kri, lisica zvitorepka* (v tem primeru govorimo o **stalnem ukrasnem pridevniku**) ali pa je poseben, izviren, npr. *sovražna sreča, mokrocveteče rožice poezije, bistra hči planin*.

c) POOSEBITEV ali PERSONIFIKACIJA

Poosebitev ali personifikacija deluje tako, da predmet, rastlino, žival ali pojem prikaže kot človeško bitje, jim pripiše človeške lastnosti.

... cerkev je dvignila glavo prek streh,
zviška motri nehanje ljudi pod seboj,
ure jim meri in delo deli.

(O. Župančič, Duma)

Tudi poosebitev dostikrat uporabljamo v vsakdanji govorici: *okno gleda na cesto, grobovi tulijo*.

č) METAFORA

Metafora dobesedno pomeni rabo besed v prenesenem pomenu. Kako besedo uporabimo v neobičajni, presenetljivi zvezi, vendar med pomeni obstaja določena podobnost, stična točka. Ta ni dobesedno izražena kot pri primeri, ampak je razvidna iz konteksta, kot v primeru *jesen življenja*. Jesen je z letom v istem razmerju kot starost z življenjem – to je stična točka, ki omogoča prenos. Pa še primer iz umetnostnega besedila:

... šla je z nama tudi spremljevalka gospoda Erazma in začudila se je cela vas nad tem drobnim metuljem ...

d) METONIMIJA

Metonimija nastane, kadar besedo zamenjamo z drugo, vendar morata biti oba pojava v stvarni zvezi, ne pa le podobna kot pri metafori. V primerjavi z metaforo je zato metonimija preprotejša, stvarnejša.

Je zamenjava predmetov ali pojmov in to takih, ki imajo med seboj neko logično povezavo.

- zamenjamo **avtorja za delo** → Doma imamo **Tavčarja**.
- zamenjamo **posledico za vzrok** → **Črna smrt** (zaradi kuge)
- zamenjamo **snov za izdelek** → **Svinec** mu je obtičal v trebuhu.
- zamenjamo **lastnino za lastnika** → **Sosed** je pogorel do tal.
- zamenjamo **abstraktno s konkretnim** → Plesale **lepote** 'z Ljubljane so cele.
- zamenjamo **kraj oz. deželo za prebivalce** → **Vsa vas** je šla v gledališče.
- zamenjamo **vsebino s posodo** → **Glažek** ali dva, korajžo nam da.
- zamenjamo **osebo s predmetom** → Pomoril **meč** je vse tovaršje moje.
- **neka stvar sporoča globljo vsebino** → Kraljica je **krono spustila**.

e) SINEKDOHA

Sinekdoha je močno podobna metonimije. Prav tako gre za zamenjavo, vendar tako, da sta pojava v številčnem ali količinskem razmerju. Uporabimo del za celoto.

- Lenega čaka strgan **rokav**. (V. Vodnik, Dramilo) → (*obleka, ki je prispodoba ubožtva*)
- Samo da imamo **streho** nad glavo. → (*prenočišče v hiši*)
- **Slovenec** že mori **Slovenca**, brata. (F. Prešeren, Krst pri Savici) → (*Slovinci*)

FIGURE

Figure so na poseben način postavljene besede, ki imajo presenetljiv, poseben učinek. So stavčne, ker zajemajo cel stavek.

GLASOVNE ALI ZVOČNE FIGURE

Glasovne sli zvočne figure ustvarjajo stil s pomočjo zvočnega učinka, ki temelji na ponavljanju glasov, zato vplivajo tudi na ritem besedila.

a) SOGLASNIŠKI STIK ali ALITERACIJA

Soglasniški stik ali aliteracija je ponavljanje istega soglasnika na začetku poudarjenih zlogov.

Burno **b**ega **b**ojni **b**og
vojsko čez poljane
le **l**jubavi **l**juti **l**ok
rahlo **r**eže **r**ezke **r**ane.

b) SAMOGLASNIŠKI STIK ali ASONANCA

Samoglasniški stik ali asonanca je ujemanje samoglasnikov od zadnjega poudarka naprej. Značilna je predvsem za romanske jezike, ki imajo veliko samoglasnikov. Nastala je v Španiji, Asonanca ima lahko različne oblike; t.i. **špansko asonanco** najdemo v Prešernovi Turjaški Rozamundi.

Hrast stoji v Turjaškem dvoru,
vrh vdiguje svoj v **oblake**,

- povratna

<i>Preslabe peti bolje vam sloveče,</i>	a
<i>pojo Kranjic lepoto moje strune</i>	b
<i>in tvojo čast, neusmiljena devica!</i>	c
<i>Pojo ljubezni moje vam nesreče,</i>	a
<i>kakovi revež je, ki ga presune</i>	b
<i>'z oči nebeških vržena puščica.</i>	c
(Prešeren)	

č) GLASOVNO SLIKANJE

Glasovno slikanje ali onomatopoiija oz. podobnoglasje je posnemanje zvočnih pojavov predmetnega sveta. Pesnik tako z zvokom doseže nazorno predstavo vsebine. Klasičen primer glasovnega slikanja je kitica iz Prešernovega Povodnega moža, ki s sičniki, šumniki in r-ji prikazuje bližajoči se vihar.

*So brž pridrvili se črni oblaki,
zasliši na nebu se strašno grmenje,
zasliši vetrov se sovražno vršenje
zasliši potokov derečih šumenje,
prič'jočim pokoncu so vstali lasje,
oh, Uršika zala, zdaj tebi gorje.*

Seveda pa je takih primerov v slovenski književnosti še veliko. Že v tem pregledu književne teorije smo omenili dva: kitico iz Prešernovega Uvoda h Krsta pri Savici in Kosovelovo Balado. Znameniti pa sta po tej plati predvsem Prešernova pesem Pevcu in Murnova Vlaha.

STAVČNE FIGURE

Stavčne figure učinkujejo predvsem pomensko, deloma pa tudi zvočno. Njihov stilni učinek se ponavadi opira na posebne stavčne oblike. Stavčnih figur je veliko, zato si bomo ogledali le nekaj najznačilnejših in najpogostejših.

a) PONAVLJANJE ali ITERACIJA

Ponavljanje ali iteracija je ponavljanje besede, s katero želimo zbuditi pozornost, na različnih mestih v verzih ali stavkih.

- **Podvojitve ali geminacija** je zaporedna ponovitev besed v istem verzu ali stavku.

Sijaj, sijaj, sončece.

- **Anafora** je ponavljanje besed na začetku zaporednih verzov ali stavkov. Primer je lahko pri glasovnem slikanju v kitici iz Povodnega moža.

... **zasliši** na nebu se strašno grmenje,
zasliši vetrov se sovražno vršenje,
zasliši potokov derečih šumenje ...

- **Epifora** je ponavljanje besed na koncu zaporednih verzov ali stavkov.

*Gorje mu, kdor v nesreči biva **sam**
a srečen ni, kdor srečo uživa **sam!***

- **Privev ali refren** je posebna oblika ponavljanja verzov ali kitic. Pogost je v ljudski pesmi, skoraj obvezen je za gazelo.

- **Epanalepsis** je ponavljanje besed na začetku in koncu istega verza.

Gorje ti, neusmiljeno ljudstvo, gorje ti!

- **Anadiploza** je ponavljanje kjer se beseda s koncem prvega verza ponovi z začetkom naslednjega.

Al' so same **sanje**?
Sanje, jek mi reče.

b) ENAKOGLASJE

Enakoglasje je ponavljanje besed z istim korenomo.

Pre**vihar**imo **vihar**je.

c) VZPOREDNOST ali PARALELIZEM

Vzporednost ali paralelizem je zaporedje enako ali podobno grajenih stavkov ali delov stavka. Pogosto se uporablja v Bibliji in drugih nabožnih besedilih, povezuje se z visokum, privzdignjenim slogom. Prvi primer je iz Cankarjeve drame Lepa Vida, drugi iz drame Oscarja Wilda – Saloma.

Ne zbogom, Vida! Če pojdeš v deveto deželo jaz pojdem s teboj! Ne zbogom, Vida! Če pojdejo tvoje sanje do samih zvezd, jaz pojdem z njimi!

Tvoje telo je belo kot lilija na polju, ki se je srp še ni dotaknil. Tvoje telo je belo kot sneg, ki leži po gorah, kot sneg, ki leži po gorah judejskih in drsi v dolino.

č) MNOGOVEZJE ali POLISINDETON

Mnogovezje ali polisindeton je nizanje stavkov ali stavčnih členov tako, da kot sredstvo povezovanja ponavljamo isti veznik. Največkrat veznik in, kar ima v verzificiranem ali proznem besedilu močan ritmični učinek.

*A voda se odpre
in nočna zvezna vzide
in nova ladja pride
in južni otok je.
 (Kovič)*

***In** Bog ga je potolažil **in** bridkost je izginila **in** mirno je bilo njegovo srce.
 (Cankar)*

d) BREZVEZJE ali ASINDETON

Nasprotje mnogovezja je brezvezje ali asindeton, ki ritmični učinek doseže z opuščanjem veznika.

*Zemlja me zasipa,
 voda me zaliva,
 ogenj me požira,
 veter me spodnaša.
 (Kovič)*

Mnogovezje in brezvezje učinkujeta na bralca ali poslušalca zato, ker se ritem tako nanizanih členov razlikuje od neumetnostnega, stilno nezaznamovanega jezika. Običajno namreč je, da pri nizanju treh ali več enot, z veznikom povežemo le zadnji in predzadnji člen, ostale pa ločimo med seboj s premori, ki jih v zapisu označujejo vejice.

e) IZPUST ali ELIPSA

Izpust ali elipsa izpušča kak stavčni člen, ki pa ga lahko sami dopolnimo. Ta figura je značilna za jedernat slog. V umetnostnem besedilu je povezana z naraščanjem napetosti.

Šele zdaj iz bitke? Živ, zdrav?

(Smole, Antigona)

Značilna je za publicistični (novinarski) jezik, saj so tako velikokrat oblikovani naslovi časopisnih člankov. Pogosta pa je tudi v pregovorih.

Ti očeta do praga, oče tebe čez prag.

(reklo + rečenica)

f) STOPNJEVANJE ali KLIMAKS

Stopnjevanje ali klimaks nastane tedaj, kadar se v stavku nizajo besede ali besedne zveze, katerih izrazna moč po stopnjah narašča (stopnjevanje navzgor) ali upada (stopnjevanje navzdol).

Tam zemlja je naša zakoprnela,

zajrepenela,

v nebo je hotela,

v višino pognala je kot val.

(Župančič)

g) PRETIRAVANJE ali HIPERBOLA

Pretiravanje ali hiperbola je pretirana trditev, skrajna stopnja nekega pojava.

... kri po Kranji, korotani,

prelita, napolnila bi jezero.

(Prešeren)

Pretiravanje je pogosto v ljudski pesmi, pa tudi v vsakdanji govorici. (*Celo večnost sem te čakala*)

h) NASPROTJE ali ANTITEZA

Nasprotje ali antiteza povezuje dva nasprotujoča si pojma, ki tako eden drugega še bolj povdarita.

Ne združenja, ločitve zdaj so časi!

(Prešeren)

Antiteza je zelo pogost način izražanja in oblikovanja - včasih pa na njej sloni celotno besedilo.

i) PARADOKS

Paradoks je posebna oblika besedne igre, presenetljiva misel, ki je v nasprotju s tem, kar pričakujemo.

Ničesar nimam, in vendar mislim:

Vse, o vse bi vam moral dati!

(Kosovel)

Paradoksi so značilni za izreke in pregovore.

Vem, da nič ne vem!

(Sokrat)

Poceni blago je zmeraj najdražje.

Na paradoksu pogosto temeljijo uganke.

Nima fantek kapice,

kapica ima fantička;

prišumele sapice,

niso vzele kapice,

vzele so fantička.

(Župančič)

j) DUHOVITI NESMISEL ali OKSIMORON

Paradoksu podoben je duhoviti nesmisel ali oksimoron, le da ta združuje v enoto dva izključujoča se pojma. Ta navidezna nerazdružljivost je možna zato, ker so besede rabljene v prenesenem pomenu.

Tišina v izbi je bila tolika, da je vpila do nebes.
(Cankar)

k) APOSTROFA ali NAGOVOR

Apostrofa ali nagovor je ogovarjanje besed, ki niso prisotne, pa tudi stvari ali pojavov.

*Ne beži, ostani pri meni,
domovina, tesno me okleni.*
(Župančič)

Včasih se apostrofa razširi čez vso pesem. Tak primer je Gregorčičeva pesem Soči.

l) GOVORNIŠKO ali RETORIČNO VPRAŠANJE

Govorniško ali retorično vprašanje je vprašanje, na katero govorec ne pričakuje odgovora, ker vprašanje izraža izpoved, včasih tudi poziv (v tem smislu je retorično vprašanje sorodno apostrofi).

*Kje, domovina si? Ali na poljih teh?
Še pod Triglavom, okrog Karavank?
Ali po plavžih si, ali po rudnikih?
Tu? Preko morja? In ni ti meja?*
(Župančič)

m) VZKLIK ali EKSKLAMACIJA

Vzklik ali eksklamacija izraža močnejše čustveno doživljanje. Tudi vzklik lahko učinkuje kot izpoved ali poziv.

*Ak' pa naklonijo nam smrt bogovi,
manj strašna noč je v črne zemlje krili,
kot so pod svetlim soncem sužni dnovi!*
(Prešeren)
Gorje, kdor nima doma!
(Jenko)

n) OPIS ali PARAFRAZA

To je predstavitev pojma z več besedami, po ovinkih. Znan je primer iz Prešernovega Povodnega moža: namesto Beograd napiše ... *kjer donava bistra pridruži se Savi ...*

Veliko opisov je prišlo v vsakdanjo rabo iz zgodovine in mitologije) npr. *Sizifovo delo, jabolko spora, Kristusova leta, babilonska zmešnjava*). Pogosta raba parafraze v publicističnem jeziku (npr. *dežela vzhajajočega sonca* namesto *Japonska*, *dežela tisočernih jezer* namesto *Finska*, *mesto ob Dravi* namesto *Maribor*).

o) OBRNJEN BESEDNI RED ali INVERZIJA

Obrnjen besedni red ali inverzija pomeni, da je besedni red v stavku spremenjen, drugačen od običajnega. Inverzija učinkuje ritmično, pa tudi s tem, da zaradi neobičajnega vrstnega reda izpostavi pomen določene besede.

*Francka je spravila desetico in sredi nemira in hlastanja jo je izpreletelo **sladko**.*
(Cankar)

V klasični poeziji je bila inverzija pogosta tudi zato, da je pesnik dosegel izbrano metrično shemo verza in rimo.

p) BESEDNA IGRA ali PARONOMAZIJA

Besedna igra ali paronomazija pomeni, da sta si v bližini dve enaki ali podobni besedi z različnim pomenom:

Sreča človeka le **sreča**, ujeti se ne da.

r) ZAMOLK ali APOSIOPEZA

Gre za zamolčan konec misli, ki se ga da slutiti: *O, da bi te ...*

LITERARNA ZGODOVINA

Pri delitvi na različna literarna obdobja upoštevamo:

- **stilne značilnosti** (način pisanja)
- **koledarske enote** (tisočletja, nekaj deset let)
- **druge veje umetnosti** (slikarstvo, kiparstvo, grafika)

a) LITERARNO OBDOBJE

Literarno obdobje je čas, za katerega je značilna določena literatura, obdobje omejimo z dogodki, ki so pomembni za razvoj literature. Za literaturo določenega obdobja je značilno mnogo skupnega v vsebini in obliki, oblikujejo prevladujoči način dobe.

b) LITERARNA SMER

Literarna smer je vsebinsko ali oblikovno določena literarna smer znotraj obdobja. Sočasno je v obdobju lahko več sorodnih ali različnih smeri.

c) LITERARNI SLOG

V literarnem slogu gre za prevladujoči način uporabe jezikovnih sredstev. To je izrazito oblikovna usmeritev.

LITERARNA OBDOBJA

a) ORIENT oz. ORIENTALSKA KNJIŽEVNOST

- književnost **bližnjega vzhoda**: egipčanska, hebrejska (židovska), sumersko-babilonska
- književnost **srednjega vzhoda**: arabska, perzijska
- književnost **daljnega vzhoda**: kitajska, japonska, indijska

b) ANTIKA

- **GRŠKA**
- **RIMSKA**

c) SREDNJI VEK

č) RENESANSA - v Sloveniji PROTESTANTIZEM

d) BAROK - v Sloveniji PROTIREFORMACIJA

e) KLASICIZEM - v Sloveniji RAZSVETLJENSTVO

f) PREDROMANTIKA IN ROMANTIKA

- Konec 18., začetek 19. stoletja
- Prešeren, Čop, Kopitar
- čustva

g) REALIZEM IN NATURALIZEM

h) NOVA ROMANTIKA oz. MODERNA

- fin de siècle [fan de sjekl] – književnost konec stoletja

i) KNJIŽEVNOST 20. STOLETJA

- **književnost med obema vojnama**
  - o ekspresionizem (Srečko Kosovel)
  - o socialni realizem (Prežihov Voranc)
- **književnost upora in revolucije** (Karel Destovnik Kajuh)
- **književnost po 2. svetovni vojni**
  - o eksistencializem
  - o modernizem
  - o avantigarda
  - o ludizem
  - o postmodernizem

IZJEME IN POSEBNOSTI

- obdobja so različno široki pojmi
- trajanje in notranja razčlenjenost
- različne smeri se v posameznih nacionalnih književnostih različno uveljavijo
- ljudsko slovstvo

ORIENTALSKE KNJIŽEVNOSTI

- čas: 3000 pr. Kr. → 16. st. po Kr.
- *oriens* → vzhod (območje od Avrike do Tihega oceana)

Na vse te književnosti vplivajo verstva, najpomembnejša dela so svete knjige.

a) EGIPČANSKA

Sodi med najstarejše književnosti (3000 pr. Kr.). Obsega bogato prozo (pravljice, pripovedke, modri izreki) in tudi poezijo (delovne in ljubezenske pesmi) in pa verske himne. Besedila so fragmenti (delci) na stenah templjev in grobnic in na papirusu. Pisava se imenuje hieroglifi.

- **delovna**: Pesem nosačev žita
- **ljubezenska**: Začetek besed velike razveseljevalke srca
- **verske**: Himna sončnemu božanstvu

b) MEZOPOTAMSKA

V tej književnosti nastane najstarejši svetovni ep: Ep o Gilmašeu (zgodba o sumerskem vladarju, ki bi rad postal nesmrten). Zelo značilen je tudi Hamurajev zakonik. Uporabljali so klinopis. Ta proza oz. književnost je večinoma religiozna, tako kot tudi Knjiga mrtvih.

c) PERZIJSKA

Začne se okoli 2000 pr. Kr. in traja vse do 7. st. po Kr. Glavno delo te književnosti je Avesta (je temeljno delo perzijske religije), utemeljitelj pa je Zaratustra. Avesta skupaj z indijskimi Vedami predstavlja najstarejši tekst indoevropske književnosti. Značilen pa je še perzijski pesnik Hafis, ki je napisal zbirko Divan.

č) KITAJSKA

Največji pesnik je bil Li Tai Po, zelo znan je roman Lepe gospe z bogatega dvora. Dve drami:

- Grog s kredo
- Sirota iz družine Čao

d) ARABSKA

Je najmlajša med orientalskimi književnostmi. Najpomembnejša knjiga je Koran in je temeljno delo islamske religije. Zelo znana je tudi zbirka pravljic Tisoč in ena noč. Pisali so predvsem kratko prozo. Osrednja pesniška oblika arabske književnosti je gazela. Če pa ta gazela opisuje vojno, jo imenujemo kasida.

e) JAPONSKA

V japonski književnosti so najbolj razvili liriko. Pesnik Macuo Bašo je pisal haikuje. Haiku je pesniška oblika iz treh vrstic, ki imajo obvezno število zlogov: 5 - 7 - 5. Potem so značilne še No-igre (zmes petja in plesa).

f) HEBREJSKA

Temeljno delo je Biblija ali Sveto pismo. Iz grških besede, ki pomeni knjiga. Prvotno je bila zapisana v hebrejščini. To je knjiga vseh knjig, saj je s posredovanjem krščanstva postala najpomembnejša in najvplivnejša knjiga. Je verska, kulturna, literarna, ideološka, politična. Vsebinska je verska in je podlaga za krščansko in židovsko zavezo. V stari zavezi Biblija opisuje življenje pred Kristusom (22 knjig), v novi zavezi pa opisuje čas po Kristusovem rojstvu (27 knjig). Za kristjane sta pomembni obe zavezi, za jude pa le stara zaveza. Vera je monoteistična (verovanje v enega boga). Prvi prevod je bil v grščino, ki se imenuje Septuaginta (delo 70 prevajalcev), drugi prevod pa v latinščino in se imenuje Vulgata. Biblijo je v nemščino prevedel Martin Luter, iz nemščine v slovenščino pa Jurij Dalmatin. Trenutno je prevedena v 850 jezikov.

Literarne zvrsti v Bibliji:

• bajke	• anekdote	• psalmi
• pravljice	• novele	• delovne pesmi
• legende	• povesti	• ljubezenske pesmi
• basni	• potopisi	• prilike

Za psalm velja, da so ga ob interpretaciji spremljali z glasbili. Lahko je to hvalnica, izraz bolečine, tožba, prošnja ali slovesna pesem. Zelo znana je Knjiga psalmov, kjer je do 150 psalmov, avtor pa naj bi bil kralj David. Ob psalmu Iz globočine, Bog kliče Izraelce k sebi, ti pa želijo, da bi jih rešil pred sovražnikom. Psalm Iz globočine je monoliten, kar pomeni, da ni razdeljen na kitice.